

kert

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

HAMVAY PÉTER

LEHET-E MÚZEUM A SÍRKERT?

TEMETŐ, PANTEON, PARCELLA

TA kocogókból, gyerekocsit toló anyukákból, fényképezőgéppel, útikönyvvel felszerelt turistákból lassan többen lépik át az egykori Kerepesi, majd Mező Imre, ma Fiumei úti sírkert kapuját, mint a sírokat látogató hozzátartozók. Ma már egyszerű földi halandó – ha nincs családi sírboltja – legfeljebb szórásos temetéssel nyugodhat a százados platánok és nemzeti nagyságaink társaságában. Kizárólag a Boross Péter vezette Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság dönt arról, hogy ki érdemes arra, hogy a Kerepesibe temessék. A temetőt pedig az annak titkárságaként is működő, 2013-ban létrehívott Nemzeti Örökség Intézete (Nöri) vette át 2016 májusában. Nagy változás volt ez, hiszen ők elsősorban nemzeti emlékhelyként tekintenek rá, jóval több forrás, figyelem és szakértelem áll a rendelkezésükre, mint amikor a Fővárosi Temetkezési Vállalat volt az üzemeltető. A Nörit vezető Radnainé dr. Fogarasi Katalin azt szeretné, hogy a temetőt minél nagyobb arányban használnák közparkként a fővárosiak és a turisták. Nemrég adták át a fő sétányokat megvilágító kandelabereket, egyre több padot telepítenek, rendezik a zöldfelületeket. Kovács Ákos András, a Nöri társadalmi kapcsolatokért felelős igazgatója elmondta, hogy tájékoztató táblák kihelyezése mellett a többnyelvű QR-kódos információs rendszer is kiépül nemsokára.

a temetőt minél nagyobb arányban használnák közparkként a fővárosiak és a turisták

Az, hogy nem egy átlagos temetőben vagyunk, a bejárat után elhelyezett, majdnem négy méter magas, öt és fél méter hosszú Apponyi-hintó is mutatja. A világ második legnagyobb gyászhintóját egy 150 millió forintba kerülő üvegalitkában helyezték el az idei Múzeumok Éjszakáján. A hatalmas vitrin alatt hasonló nagyságú gépészetet találunk, amely biztosítja az állandó hőmérsékletet és a csíramentes levegőt. Kicsit talán túl is lihegi a műtárgybiztonságot a Közlekedési Múzeum, különösen az után, hogy húsz évig porosodott ismeretlen

helyen, a Székesfővárosi Temetkezési Intézet megrendelésére 1928 és '32 között gyártott pompás kocsi. Csak 1963-ban találták meg és szállították át a múzeum egyik raktárába, ahol a mostani restaurálásig pihent. A hintót Budapesten, a Misura kocsigyárban építették reprezentatív állami temetések kelleként. Túl sokat nem koptak a kerekei, mert 1933 és 1941 között összesen négy alkalommal fogtak elébe lovakat. Először Apponyi Albert temetésén használták – innen a közkeletű elnevezése –, de ezen kísérték utolsó útjára Gömbös Gyula és Teleki Pál miniszterelnököket is.

¶ Hiába az árnyékoló tető, a hintót rejtő üveg meglehetősen csillog, így bizonyos napszakokban nehéz egyben látni a műtárgyat. Viszont a mellette lévő terminálon böngészhetünk a hintó és „utasai” históriájában. Olvashatunk a legenda szerint még a 19. század végén egy üllővel a hóna alatt Budapestre érkező gyártó, a felvidéki Misura Mihály gyárának történetéről is.

¶ A múzeumi hangulatot erősíti az is, hogy a meglehetősen koptottas főportával szemben már ott áll egy szemrevaló információ pont, ahol beszerezhetünk – még csak magyar nyelvű – ingyenes térképet, amin a legfontosabb sírhelyek, mauzóleumok megtalálhatók. De ha olyan hírességet keresnénk, akinek a nyughelye nem szerepel a térképen, készségesen útbaigazítanak az itt dolgozók, vagy megkereshetjük az információ pont adatbázisában a meglátogatni szándékolt sírhelyet. Ha elkérjük a kulcsot, be is léphetünk a Gersner Kálmán és Stróbl Alajos tervezte Kossuth-mauzóleumba, ahol gyönyörködhetünk a Róth Miksa műhelyében készült ólomüvegekben. Deák Ferenc mauzóleumának Székely Bertalan tervezte mozaikjai érdemelnek figyelmet, a Schikedanz Albert által tervezett Batthyány-mauzóleumnak az építészeti megoldásai figyelemre méltóak. A Parlament mellől

már ott áll egy
szemrevaló
információs pont

megkereshetjük
az információ pont
adatbázisában
a meglátogatni
szándékolt
sírhelyet

Nem véletlen, hogy a vörössé tett Kerepesi-temetőben a hetvenes–nyolcvanas években nem szívesen temetkeztek a rendszerrel szemben állók, így kezdett „alternatív” nemzeti sírkertté válni a Farkasréti temető.

a temetőben véget
ért a múltért
folytatott politikai
harc: nemrég
megújult a „vörös
gróf” síremléke

heves tiltakozások közepette elvitették Károlyi Mihály szobrát, sőt a miniszterelnökről elnevezett utca táblájáról és lezuhant a „Mihály”, de a temetőben véget ért a múltért folytatott politikai harc: nemrég megújult a „vörös gróf” síremléke. Az 1963-ban átadott, egyszerű, az oltárszerű kőkoporsót fedő csegelyes kupolát a Közti vezetője, Skoda Lajos tervezte. A következő nagy falat a magyar nehézipar megteremtőjének, Ganz Ábrahám családjának mauzóleuma lesz. Ez a sírkert egyik legnagyobb síremléke, melyet a Szent István-bazilika kupolájának kicsinyített mása fed.

¶ Kényes kérdés az 1956-os forradalom után nem sokkal megnyílt Munkásmozgalmi Panteon. 1957-ben született meg a határozat a centrális jelentőségűnek szánt munkásmozgalmi mauzóleum létesítéséről. Még ebben az évben befejeződött a környező három parcella teljes kiürítése. Az építészeti pályázatot a modernizmusból a szocreál emblematikus tervezőjévé lett Körner József nyerte meg. A kolumbárium épülete előtt két oldalról három-három pilon vezeti a tekintetet a közepén elhelyezett bronz emlékműhöz, Olcsai Kiss Zoltán alkotásához. Hogy a kompozíciót monumentálisabbá tegyék, bemélyítették az előtte lévő területet, a víz elvezetéséről azonban nem gondoskodtak, így hatalmas tócsák gyűltek esőzések után a díszes temetések helyszínén. Nagyobb baj volt, hogy a mauzóleumnak csak a föld felett álló legelőkelőbb része készült el az 1959-es ünnepélyes átadásra. A több mint háromszáz urnahelyet tartalmazó alagsori részt részben bányászati módszerekkel, szinte titokban építették utólag. Az utolsó simításokat 1973-ban, az átadás után tizennégy évvel végezték. Pedig a java csak ezután jött volna. Kiszélesítették volna a Fiumei – akkori Mező Imre – utat, és a temető tengelyébe került volna a Munkásmozgalmi Panteon, ide tervezték a főbejáratot is. Ebből végül semmi nem lett, így a tervezett központi helyszín helyett ma a temető szélén árválkodik a panteon, a körülötte lévő parcellákban pedig a fontos és kevésbé fontos elvtársak sírjai domborulnak, meglehetősen szellősen.

ma a temető szélén
árválkodik
a panteon,
a körülötte lévő
parcellákban pedig
a fontos és kevésbé
fontos elvtársak
sírjai domborulnak,
meglehetősen
szellősen

¶ A Mártír Síremlékmű Bizottság szigorúan megrostálta azok neveit, akik bebocsátást nyertek a szigorú hierarchia uralta kommunista öröklétbe. A kolumbárium első sorába került

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

*csaknem háromszáz
urnahely immár
végre üres maradt*

*kellő
információval
a panteon
a pártállami
időszak egyik
legizgalmasabb
múzeuma lehetne*

*a rendszerváltás
után azonban ismét
ez a sírkert lett
a Nemzeti Panteon*

Szabó Ervin, Korvin Ottó, Sallai Imre, Fürst Sándor, Rózsa Ferenc, Ságvári Endre, de ide hozták Derkovits Gyula, Dési Huber István és a párizsi kommünár, Frankel Leó földi maradványait is. Az alsó sorba helyezték el Révai József hamvait, de itt van Münnich Ferenc és Dobi István végső nyughelye is. A kevéssé érdemdúsak számára az alagsori részt tartották fenn. Lukács Györgynek a mauzóleum felé vivő dízsírhelyek egyike jutott, ezeket tartották fenn a koporsós temetések számára. Az épület jelenleg hatvanhét mozgalmár földi maradványait őrzi, csaknem háromszáz urnahely immár végleg üres maradt. A rendszer névadóját, Kádár Jánost sem ide, csak a közelébe temették. Voltak aztán, akiknek maradványait később elvitték a hozzátartozók, így Szakasits Árpád Farkasrétre került, Kádár János 1989-es temetése után pedig ifjabb Rajk László kezdeményezte apja áthelyezését, s József Attila is visszakerült a családi sírboltba. Ide is elkelnének a magyarózó táblák. Kellő információval a panteon a pártállami időszak egyik legizgalmasabb múzeuma lehetne. Ugyanakkor pedig ma is temető, a foghíjasan sorakozó urnák egyike-másika előtt még találunk virágot. Úgy tudjuk, legutoljára 2006-ban temettek ide, Kádár közeli munkatársát, Katona Istvánt, a Központi Bizottság egykori irodavezetőjét helyezték örök nyugalomra. Nem véletlen, hogy a vörössé tett Kerepesi-temetőben a hetvenes–nyolcvanas években nem szívesen temetkeztek a rendszerrel szemben állók, így kezdett „alternatív” nemzeti sírkertté válni a Farkasréti temető. (Bartók Bélát 1988-as budapesti újratemetésekor kifejezetten emiatt nem engedte a család ide temetni.) Ehhez az is hozzájárult, hogy a Fővárosi Tanács rendeleti úton betiltotta az egyházi temetéseket a Kerepesiben. A rendszerváltás után azonban ismét ez a sírkert lett a Nemzeti Panteon. Itt temetkeztek a harmadik köztársaság elhunyt vezető politikusai, így Antall József, Mádl Ferenc és Horn Gyula.

¶ Széchenyi István már 1843-ban megfogalmazta az Üdvlelde, vagyis a nemzet nagyjai számára kialakított temető megteremtésének gondolatát, a híres párizsi Père-Lachaise-hez és a bécsi Zentralfriedhofhoz hasonlóan. A pesti városatyáknak mégsem egy reprezentatív sírkert létrehozása lebegett

Az ötvenes években sorsára hagyták a háború idején súlyos károkat szenvedett temetőt, még a teljes felszámolás is felmerült. A kommunista rendszer végül 1956-ban Nemzeti Panteonná nyilvánítva igyekezett kisajátítani.

a sírkert panteonná válása csak a kiegyezés után kezdődött el

az ötvenes években sorsára hagyták a háború idején súlyos károkat szenvedett temetőt, még a teljes felszámolás is felmerült

a múzeumi funkciót erősítik a különböző tematikák mentén szervezett, ingyenes vezetett séták

a szemük előtt, amikor 1847-ben határoztak arról, hogy a város határában egy új temetőt nyitnak, hanem a meglévő sok kis temető tehermentesítése és felszámolása. A Kerepesi úti sírkertbe temetett első hírességek Egressy Béni, Garay János és Vörösmarty Mihály voltak. A Szózat költőjének 1855-ös gyászszertartása a neoabszolutista Bach-rendszer elleni hatalmas tömegtüntetésként zajlott le, ahogy az 1860. március 15-i tüntetésen halálos sebet kapott Forinyák Géza joghallgató temetése is. A sírkert panteonná válása csak a kiegyezés után kezdődött el. 1868-ban temették újra kilenc pesti vértanú feltételezett hamvait, síremléküket 1870-ben, a forradalom kivégzett miniszterelnöke, gróf Batthyány Lajos újratemetésének évében avatták fel. Ezt követte Deák Ferenc, majd Kossuth-mauzóleuma. A Kerepesi úti temetőt a székesfőváros 1885-ben nyilvánította dísztemetőnek. Itt lelt végső nyugalmat például Munkácsy Mihály, Ady Endre, Erkel Ferenc, Zichy Mihály, Eötvös Loránd, Ybl Miklós, Babits Mihály, József Attila, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond. Az ötvenes években sorsára hagyták a háború idején súlyos károkat szenvedett temetőt, még a teljes felszámolás is felmerült. A kommunista rendszer végül 1956-ban Nemzeti Panteonná nyilvánítva igyekezett kisajátítani.

¶ A Kerepesi temető területén lévő Kegyeleti Múzeum is megújul. Az eddigi zsúfolt, régi, elsősorban néprajzi anyagra koncentráló állandó kiállítást lebontották, nemsokára új épül. Kialakítanak egy termet időszakai kiállítások számára, itt elsősorban képzőművészeti tárlatokat terveznek. A múzeumi funkciót erősítik a különböző tematikák mentén szervezett, ingyenes vezetett séták. Nem csupán a jeles alkalmakkor, a Múzeumok Éjszakáján vagy a kulturális örökség napjain, hanem ha egy legalább háromfős csoport összeáll, szinte

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

bármikor igénybe vehetjük az intézet szakértőinek segítségét egy felfedező túrához.

a Salgótarjáni utcai zsidó temető

bár látogatható volt, extrém módon elhanyagolt állapotba került

¶ A Kerepesi-temető mögött találjuk a Salgótarjáni utcai zsidó temetőt, ami nemrégiben szintén a Nöri kezelésébe került. A rég lezárt temető a háború után került állami tulajdonba, s azóta, bár látogatható volt, extrém módon elhanyagolt állapotba került. Valóságos dzsungel nőtte be a megdőlt síremlékeket, eltüntetve az utakat. A mauzóleumok egy részét kirabolták, megrongálták az évtizedek során. A Zsolnay díszcserepekkel fedett, Lajta Béla által tervezett szertartási épület kupolája már az 1980-as években beomlott. Hiába nyilvánították műemlékké 2002-ben a teljes, 4,8 hektáros temetőt, cseppet sem javult a helyzet, rövid időre életveszély miatt be is kellett zárni. A Nöri másfél év alatt annyira jutott, hogy a fő sétányt kitisztíttatta, így legalább a legfontosabb sírok, mauzóleumok megtekinthetők. Kiválasztott egy parcellát, ahol már a sírok közé is be tudunk lépni, és elkezdődött néhány mauzóleum felújítása. A Nöri munkatársai igyekeznek a szigorú és bonyolult vallási előírásoknak megfelelően felújítani a sírkertet, amit művészettörténészekből, rabbikból álló tanácsadó testület segít.

igyekeznek a szigorú és bonyolult vallási előírásoknak megfelelően felújítani a sírkertet

¶ A Salgótarjáni utcai sírkertet 1874-ben nyitották meg, ide telepítették a mai Lehel piac területén felszámolt temetőből exhumált holttesteket is. A Salgótarjáni utcai volt 1874 és 1891 között a pesti oldal egyetlen zsidó temetője. Bár viszonylag hamar, az 1920-as évekre betelt, de ez az idő elég volt ahhoz, hogy az emancipációs törvény után a magyar köz- és üzleti életben egyre nagyobb számban részt vevő budapesti zsidóság valóságos panteonja legyen. Itt található Horn Ede, az első zsidó vallású magyar államtitkár és Vázsonyi Vilmos, az első zsidó vallású magyar miniszter sírja is. Vázsonyi sírját pillantjuk meg legelőször, ha a középkori várhoz hasonló főbejáraton és a romos szertartásházon át bejutunk a sírkertbe. A Maróti Géza által tervezett szecessziós síremlék – meglehetősen profán módon – Mózes kőtábláira helyezi el az elhunyt nevét, fölötte pedig egy turul terjeszti ki óvón a szárnyait. Ez a sírépítmény akár az emancipáció korának az emlékműve is lehetne – vélekednek sokan. A legnagyobb iparmágnások

az emancipációs törvény után a magyar köz- és üzleti életben egyre nagyobb számban részt vevő budapesti zsidóság valóságos panteonja legyen

elegáns, klasszikus elemeket használó sírboltokat építettek. Itt van a csepeli gyáróriás-alapító, Weiss Manfréd nyughelye, a temető leghatalmasabb, római templomot idéző sírépítménye a magyar zsidóság egyik legkiemelkedőbb családjára, a Hatvany-Deutsch famíliára emlékeztet. Rozsda ette meg a pompás kovácsoltvas rácsot a Felvidékről származó Schossberger Simon Vilmos síremlékén. 1862-ben ő volt „az első zsidó századok óta, aki neve elé egy melléknevet írhatott”, azaz nemességet kapott – számolt be a történelmi eseményről az *Egyenlőség* című lap. Fia, Schossberger Zsigmond építtette a szintén pusztuló turai kastélyt. A legtöbb síremléket Fellner Sándor és Quittner Zsigmond készítette, de a temető építészeti értékét az itt található negyven, Lajta Béla alkotta síremlék adja. Az építész egyik kiemelkedő műve Bródy József, a pesti Chevra Kadisa elnökének körtemplomot idéző családi sírboltja. A magyar folklórt és zsidó szimbólumokat vegyítő síremléknek azonban nem a díszítése, hanem a monumentalitása tükrözi a család gazdagságát. A Nöri szeretné a két temetőt összenyitni, mondván, a zsidó temető méltó rá, hogy a nemzeti sírkert integráns része legyen, csak hogy a zsidó vallási előírások ezt szigorúan tiltják. Heisler András, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) elnöke szerint a zsidó közösség ezért arra kérte a Nörit, hogy találjon olyan módot, amivel a Nemzeti Panteon részévé válik a temető, de a zsidó vallási előírásoknak megfelel. Nem lesz könnyű, hiszen a zsidó temető bejárata a Salgótarjáni utca kietlen és nem túl biztonságos részére nyílik. A Nöri egy tanácsadó testületet is létrehozott a hasonló kérdések tisztázására. Ide is terveznek egy látogatóközpontot, valamint útbaigazító táblákat. A két temető fizikai elkülönülésének megőrzése azért is fontos, mert csak így indulhatnak a siker reményében az UNESCO-nál a világörökségi listára kerülésért.

a temető építészeti értékét az itt található negyven, Lajta Béla alkotta síremlék adja

a Nöri szeretné a két temetőt összenyitni, mondván, a zsidó temető méltó rá, hogy a nemzeti sírkert integráns része legyen, csak hogy a zsidó vallási előírások ezt szigorúan tiltják

A feladat nem könnyű, hiszen a három érintett parcella, a 298-as, a 300-as és a 301-es gyakorlatilag rabtemetőként funkcionált évtizedeken át, így számos köztörvényes bűnözőt is temettek ide.

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

A Fiumei úti temető
(Szesztay Csanád felvétele)

¶ Csaknem tíz évvel ezelőtt hatalmas botrány tört ki, amikor a jogtudós Csapody Tamás publikálta, hogy az 1956-os hősök emlékhelyeként számon tartott Új köztemető 301-es parcellájában számos csendőr, háborús bűnös, sőt az 1919-es különítményes Francia Kiss Mihály neve is a hősök emléktábláján szerepel, sírjuk Kossuth-címerrel díszített. Ekkor vetődött fel az igény arra, hogy valahogy rendet kellene tenni itt is. A feladat azonban nem könnyű, hiszen a három érintett parcella, a 298-as, a 300-as és a 301-es gyakorlatilag rabtemetőként funkcionált évtizedeken át, így számos köztörvényes bűnözőt is temettek ide. Nem meglepő az sem, hogy 1945-ben és a következő években számos háborús bűnöst is itt hantoltak el. Sőt a parcella 1944-től egy darabig a sírhelyet megfizetni nem tudó szegényeket, valamint az ismeretlen elhunytakat is befogadta. Becslések szerint ezerhatszáz-kétezer személy nyugszik itt, közülük csak mintegy kétszázan '56-osok. Az azonosítás szinte lehetetlen – mondja Rainer M. János történész, aki a rendszerváltás előtt, még szamizdatként először publikálta az itt eltemetett szabadságharcosok első névjegyzékét, most pedig a Nöri által felkért – Kiss Réka, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke által vezetett – szakértői testület tagja. Bár a belügy, a közeli Kozma utcai börtön és a temető is vezetett nyilvántartásokat, ám ezek hiányosak és megbízhatatlanok, sokszor egymásnak is ellentmondanak – állítja a szakértő. Így tehát levéltári módszerekkel lehetetlen megmondani, hogy pontosan kik és hol nyugszanak a hősök és hol a bűnösök, hol az ismeretlen személyazonosságú elhunytak, és hol vannak olyan pontok, ahol egymásnak ellentmondanak a források. Gyakorlatilag ez a felvetés öltött testet a 2016 novemberében átadott látogatóközpontban. Már 2015-ben, jó másfél évvel az évforduló előtt a Nöri egy valódi szakértői csapatot állított fel, amelynek tagjai igyekeztek

a három érintett parcella, a 298-as, a 300-as és a 301-es gyakorlatilag rabtemetőként funkcionált évtizedeken át

levéltári módszerekkel lehetetlen megmondani, hogy pontosan kik és hol nyugszanak

Voltak olyan családok, amelyek elvitték rokonaik maradványait, és a családi sírboltba helyezték azokat, voltak olyanok is, amelyek az állami egyen márványlapot saját síremlékre cserélték, tovább fokozva a hely eklektikáját.

elvégezni az azonosítást és a központ termináljain közzétenni az ide eltemetett ötvenhatos mártírok életrajzát. Egyébként pedig érintetlenül hagyták az egyik legfontosabb emlékhelyünk különös, a maga zavarosságával 1956 recepciójáról minden múzeumnál többet eláruló rendszerét. A látogatóközpont nem akar a hagyományos értelemben vett múzeum lenni, nem sorakoztat fel eredeti tárgyakat, tablókat. Nevéhez híven információt akar adni.

¶ A Kádár-korban szándékosan elhanyagolt temetőrészen a rendszerváltás idején azonosították az '56-osok sírjait, részben levéltári, részben antropológiai módszerekkel. Ekkor több exhumálást is tartottak. Nagy Imre újratemetése előtt egy képzőművészeti társulás, az Inconnu Csoport 301 kopjafát helyezett el random módon a parcellában. Majd megjelentek az egyszerű, Kossuth-címes sírkövek. De voltak olyan családok, amelyek elvitték rokonaik maradványait, és a családi sírboltba helyezték azokat, voltak olyanok is, amelyek az állami egyen márványlapot saját síremlékre cserélték, tovább fokozva a hely eklektikáját. Nem beszélve arról, hogy Nagy Imrét a 301-es, míg mártírtársait a 300-as parcellában temették újra. Ez utóbbiban van a Jovánovics György által tervezett emlékmű, és itt vannak azoknak az ötvenhatosoknak a sírjai is, akik megérték a rendszerváltást, ám egykori fegyvertársaik közelében szerettek volna nyugodni. De hoztak ide más parcellákban eltemetett mártírokat is. A parcella szélén pedig megjelentek jelképes síremlékek is – például az erdélyi '56-osoké. Rainer M. János szerint a forradalmárok nyughelyeit mára megnyugtatóan azonosították, most az a feladat, hogy elkészítsék a parcellák teljes topográfiaját, ami szintén a látogatóközpont termináljain, valamint távlati elképzelések szerint a honlapján lesz böngészhető.

Nagy Imre újratemetése előtt egy képzőművészeti társulás, az Inconnu Csoport 301 kopjafát helyezett el random módon a parcellában

Szilágyi Lenke felvétele